

Slutrapport

Läsfrämjande och boksamtal med fokus på facklitteratur

Gläfs skolprojekt 2012

Madeleine Hjort

Innehåll

Sid 3

Projektets syfte och mål
Februari 2012 satte arbetet igång
Skolorna informeras

sid 4

Januari 2013 avslutades projektet
Media

Sid 5,6

Skolbibliotekarien
Lärarna

Sid 6,7

Bokprat med författaren
Eleverna

Sid 7, 8

Tema och inriktning skolorna arbetat utifrån

Sid 9,10

Att arbeta med facklitteratur i skolan
Fakta och fiktion

Sid 10,11

Tillgång till facklitteratur
Några citat från utvärderingarna

Sid 12

Sammanfattning
Möjligheterna kan definieras som...

Sid 13

Hinder för arbete med facklitteratur

Bilagor

Slutrapport Gläfs skolprojekt: *Läsfrämjande och boksamtal med fokus på facklitteratur*

Våren 2012 beslutade Lars Salvius föreningen

att tilldela Gläfs facklitterära projekt i skolorna 75 000 kr (av sökta 139 000 kr). Summan var Lars Salvius föreningens högsta enskilda bidrag vid detta beslutstillfälle.

Projektets syfte och mål

Syfte att med facklitteraturen som kärna, bokprat och didaktik, avser projektet:

- stimulera till breddning och fördjupning av kommunikativa färdigheter och kunskapsarbete i skolan. Vi avser ämnen som historia, samhällskunskap, svenska och även estetiska ämnesområden.

Viktigt mål är att öka kunskapen om facklitteraturen avpassad för olika åldrar i skolan och med facklitteraturen stimulera elevers läsande och kunskapsarbetet i skolan.

Ingångar till arbetet med facklitteratur i skolan

- integrerad del av ordinarie undervisning
- knyta an till läroplan och aktuella kursplaner
- främja samverkan mellan ämnen och kunskapsområden
- formulera ett tema och arbeta med fokus på det flerstämmiga klassrummet och knyta an till aktuell forskning i bland annat ämnet svensk
- knyta an till biblioteket och samarbetet mellan lärare och skolbibliotekarier

I läroplanen står under rektors ansvar:

- undervisningen i olika ämnesområden samordnas så att eleverna får möjlighet att uppfatta större kunskapsområden som en helhet

Februari 2012 satte arbetet igång.

Madeleine Hjort, facklitterär författare, och ordförande i NSG (Nationella skolbiblioteksgruppen) med mångårig erfarenhet av utbildning inom skola och högskola och projektarbete har varit huvudansvarig och tagit fram det facklitterära projektet tillsammans med Gläfs och ansvarat för genomförandet.

Hon har arbetat med det facklitterära projektet från februari 2012 till och med januari/februari 2013. Hjorts arbetstid omfattar sammanlagt 32 veckor, med beräknad arbetsinsats 4 tim/vecka.

Disponeringen av bidraget från Lars Salvius föreningen beslutades vid Gläfs möte den 9 februari 2012.

Skolorna informeras

En information om möjligheten att delta i det facklitterära skolprojektet ***Läsfrämjande och boksamtal med fokus på facklitteratur*** gjordes bl.a. med hjälp av skolbibliotekscentralerna i Stockholm och Göteborg. Deras informationsarbete var avgörande, även om andra informations- och kontaktvägar också utnyttjades. Många grund- och gymnasieskolor uttalade intresse att delta, men beslutade att avstå då nya betygssystem och nya administrativa uppdrag skulle genomföras under hösten. Arbetsbördan ansågs redan för tung.

Medverkande skolor:

Snösätraskolan, Rågsved, åk 5, 2 klasser

Ekdalaskolan, Mölnlycke, åk 8, 2 klasser, åk 9, 4 klasser

Södermalmsskolan, Stockholm, åk 9, 3 klasser

De medverkande skolorna sammanträffade enskilt med projektledaren under våren 2012. Hjort reste till respektive skola. Där träffade hon skolans skolbibliotekarie och ett antal intresserade lärare i svenska och SO. Även rektor informerades.

Tillsammans gick man igenom grundläggande motiv och argument för arbetet med facklitteratur i skolan och diskuterade fram ett lokalt fungerande upplägg med utgångspunkt i projektbeskrivningens resonemang och motiv, referenser till forskning och aktuella kurs- och läroplaner. Vid dessa träffar presenterade Hjort också exempel på facklitteratur som på olika sätt knöt an till det övergripande temat och till kursplaner, läroplaner, skolans värdegrund och mänskliga rättigheter. I första hand var projektet tänkt för åk 9 och "Sverige och andra världskriget" utgjorde temaingång. Det är i åk 9 som eleverna enligt kursplanerna studerar andra världskriget. Det var skolornas eget val att också ta med åk 8 och även åk 5 (!). Det säger sig självt att mål och genomförande för eleverna i åk 5 omformulerades något, men inte avgörande, men med all respekt för ålder och kognitiv utveckling och behov av stöd och handledning.

Sakprosan representerade flera genrer som essä, faktagenomgång och reportage från Peter Englund, *Stridens skönhet och sorg*, till *Svenska koncentrationsläger i Tredje rikets skugga* av Niclas Sennerteg och Tobias Berglund samt *Tysklands bleka barn, krigsungar kommer till Sverige* av Ylva Herholz bland flera exempel. Läs mer i bilaga 1 om litteratur mm.

Efter detta första presentationsmöte, delvis modererat efter de behov som fanns beroende av deltagande årskurs, har varje skola med respektive skolbibliotekarie och medverkande lärare vidareutvecklat arbetet med det facklitterära projektet; preciserat tema, gjort slutligt val av litteratur och knutit an till kursplanerna i svenska och SO. Syfte och mål har formulerats, tidsram och schemaläggning av arbetet lagts fast. Planeringen av författarbesöket gjordes efter att arbetet kommit igång, projektet finansierade besöket.

Under hösten 2012 har skolorna genomfört projekten. Inalles har 11 klasser fördelade på tre skolor: Rågsved, Stockholm söder och Mölnlycke medverkat. Klasserna är från åk 5 - åk 9. Ingen gymnasieskola har medverkat. Sammantaget har 257 elever medverkat fördelade på tre skolor. Bland lärarna har följande medverkat: 2 klasslärare, 1 språkpedagog och därutöver sammanlagt 5 lärare i svenska och 4 lärare i SO och en lärare i engelska. Tre skolbibliotekarier, en projektledare och en gästande författare.

Januari 2013 avslutades projektet

Det har varit viktigt att för skolorna precisera att facklitteraturprojektet endast pågår under 2012 eftersom bidraget från Lars Salvius föreningen avser verksamhet under 2012.

Media

Gläfs medlemmar har aktivt bidragit till en brett upplagd presentation av arbetet i tidskriften Författaren nr 4-5/2012, sidorna 20-22, *Gläfs som tanke och som verklighet*, Länk:

<http://www.youblisher.com/p/423418-Foerfattaren-nr-4-5-2012/>

Även Skolverket har lagt ut en artikel om projektet på myndighetens skolutvecklingswebb; *Skolbibliotek lyfter facklitteratur – med Gläfs-projekt som stöd*.

Länk: <http://www.skolverket.se/skolutveckling/skolbibliotek/artikelarkiv/glafs-1.186532>

Information och seminarier

Arbetet har presenterats under Bok&Bibliotek, september 2012, i Författarförbundets monter under 20 minuter av skolbibliotekarie Johanna Pettersson, Ekdalaskolan och Madeleine Hjort, projektledare.

Gläfs planerar tillsammans med Borås högskola ett seminarium på temat att arbeta med facklitteraturen i skolan. Preliminär datum onsdagen den 25 september precis före B&B.

Skolbibliotekarien (SB)

Skolbibliotekarien vid varje skola, har axlat den lokala projektledarrollen. Det är skolbibliotekarien som känner till lärarna och deras vilja till samarbete och didaktisk utveckling. Hjort har helt förlitat sig på SB:s initiativ, kontaktnät och kompetens. De tre medverkande skolornas skolbibliotekarier, tre kvinnor, har ansvarat för att driva fram projektet på skolan och återkopplat till lärarna, till rektor och ansvarat för att arbetet har organiserats i skolans vardag. SB har också haft ansvar för införskaffandet av vald litteratur. SB har medverkat vid presentationen av projektet för eleverna. SB har tillsammans med lärarna och språkpedagogen gemensamt drivit arbetet enligt de riktlinjer som lagts fast för varje lokalt projekt. I vissa fall har SB arbetat fram undervisningsmaterial till aktuell lärare i svenska och även tagit fram annat material som temat förutsatt.

SB har varit en viktig resurs också för eleverna. Beroende på skola har det varierat om SB varit med vid alla lektionstillfällena eller vid några tillfällen. I åk 5 har SB och skolans språkpedagog gemensamt drivit skolans facklitterära projekt och de båda har medverkat vid alla tillfällen med eleverna. Åk 5 har då haft sammanlagt tre vuxna, inklusive klassläraren, i klassrummet. För övrigt har SB i de flesta fall vid några tillfällen medverkat vid elevernas reflekterande arbete kring den lästa texten och litteraturen i klassen. På en av skolorna har SB initierat och argumenterat för den metod, Reciprok undervisning, som elever och lärare sedan med stor behållning arbetat efter.

SB har till projektledaren levererat arbetsplan för projektet och även den lokala slutrapporten.

Av de tre skolbibliotekarierna, som alla är kvinnor, är endast en heltidsanställd som skolbibliotekarie.

En har 20% av sin tjänst som lärare avsedd för skolbibliotekarieuppdraget. Övrig tid arbetar hon på sin tjänst som lärare.

Den tredje SB har anställning om 50% som SB. Övrig tid som bibliotekarie i det lokala folkbiblioteket.

Den SB som har fulltidstjänst har också en assistent anställd på halvtid i skolbiblioteket. Skolan är en F-6 skola med ca 380 elever.

De två övriga SB saknar assistent eller annan personal. Lärarna har naturligtvis alltid möjlighet att gå in i biblioteket och arbeta med eleverna.

Lärarna

Projektet har haft som mål att med *Läsfrämjande och boksamtal med fokus på facklitteratur* initiera ett samarbete mellan ämnena svenska och SO. En skola arbetade också med engelska. Det är också lärarna i dessa ämnen som projektledaren har träffat tillsammans med SB. Ibland har också rektor varit med.

Lärarna har generellt varit mycket intresserade av arbetet med facklitteratur. De har visat stort intresse för upplägget och värderade den första träffen som jämförbar med fortbildning.

Alla lärare bekräftade att de arbetar alldeles för lite med facklitteratur, ja inte alls/nästan inte alls sa man till och med.

Hjort reste till de intresserade skolorna och presenterade arbetet och förde resonemang kring aktuell forskning, gav didaktiska exempel, visade på kopplingar till aktuella kurs- och läroplaner, skolans värdegrund och mänskliga rättigheter. Lyfte fram exempel på facklitteratur (medhavd som alla kunde bläddra i) och hur den på olika sätt knöt an till projektet och underlättade det angelägna samarbetet över ämnesgränserna. Litteraturen och didaktiken som en injektion, också för lärarna, i arbete med att eleverna ska läsa, skriva och reflektera.

Lärarna tänkte till precis som SB. De medverkande skolornas rektorer visade positivt intresse.

Lärarna har varit aktiva och intresserade och uttryckt sig positivt om att dels få möjlighet att samarbeta över ämnesgränserna, dels samtidigt vara flera personer som mot gemensamt mål ska utveckla elevernas förmåga att läsa, skriva och reflektera. Visst har lärarna samarbetat tidigare, men inte med denna konkretion och med fokus på facklitteratur kopplat till att läsa och skriva. Inte heller har SB tidigare haft en så tydlig roll i ett skolsamarbete.

Lärarna och SB fick resten av våren (2012) på sig att arbeta fram ett tema som de kunde lägga upp samarbetet kring och med fokus på facklitteratur. Den slutliga arbetsplanen skickades in till Hjort.

Sammantaget medverkade 2 klasslärare, en språkpedagog, 5 lärare i svenska och 4 i SO, 1 lärare i engelska.

Bokprat med författaren

Mötet med författaren och bokpratet planerades medvetet in mot slutet av projektet, under november alternativt december, vid en tidpunkt då eleverna hade läst författarens bok, diskuterat den i klassen och arbetat med vissa frågeställningar, värderingar och andra aspekter som har anknytning till den aktuella boken och temat.

I åk 5, mötte författaren Ylva Herholz varje klass för sig. Dels ställde eleverna frågor om Doris och hennes öde som beskrivs i boken *Tysklands bleka barn: krigsungar kommer till Sverige*. Dels läste eleverna sina egna, biografiska/självbiografiska, texter för oss besökare. Dessa texter knöt på olika sätt an till elevernas och deras familjers erfarenheter av att vara flykting och var en verksam del av det facklitterära skolarbetet.

I en annan skola med elever från åk 9 var författarmötet organiserat som en Talk show enligt skolans sätt att uttrycka det. Författaren Ylva H inbjöds att sitta i en soffa placerad på ett podium omgärdad av fem kvinnliga elever som utfrågare. I salen satt ca 75-80 elever, lärare som medverkat i facklitterära bokprojektet och SB. Eleverna var laddade med frågor som knöt an till boken *Tysklands bleka barn*. Även publiken kunde mot slutet ställa frågor. Frågor som ställdes gällde innehåll, frågor om etik och filosofi, det onda och det goda och förstås frågor till författaren om själva arbetet att skriva från idé till att Ylva nu stod där i skolan och svarade på frågor och talade om boken och om barn på flykt under och efter andra världskriget. Några av dessa barn kom till Sverige. Hur gick det för dem? Tog vårt samhälle emot dem? Vad krävdes för att få tillstånd att resa in i Sverige med flera liknande frågor.

I den tredje skolan blev aldrig författarmötet av. I en åk 8 där eleverna läst *Bortom mammas gata* av Alexandra Pascalidou, kunde författaren inte komma de tider som var aktuella. Inte heller Peter Englund, som skulle besöka åk 9 där eleverna läst *Brev från nollpunkten*, kunde medverka vid någon av de aktuella tiderna.

Eleverna

Eleverna har i sitt skolarbete arbetat med ett specifikt tema, som i nästan alla klasser haft utgångspunkt och referens i andra världskriget. Introduktionen av arbetet har varit viktig. Det är centralt att alla elever förstår varför samma tema, litteratur och text arbetas med inom SO och svenska och i ett fall även engelska. Eleverna har informerats om att arbetet ska pågå under en viss tid, vad de ska arbeta med och hur det är schemalagt. Projektet har understrukit att presentationen av arbetet lägger grund för det fortsatta arbetet. Skolorna har tagit detta på allvar. En skola beskriver starten och arbetet såhär:

Läsprojektet började vecka 42 med att eleverna fick vara med om en kupp i form av en fejkad projektintroduktion. Svenskläraren Jenny Ahlgren bjöd in några kursdeltagare i dramadidaktik för att spela olika roller inför eleverna: en "projektansvarig" från Göteborgs Universitet med översittarfasoner, en undergiven bibliotekarie och två andra spelade upp en

scen inför eleverna, som de första minuterna var minst sagt förbryllade över inledningen. Klassen visste bara att de skulle börja med ett fackboksprojekt.

När eleverna till slut insåg att det var fejk bröt skådespelarna och svenskläraren Jenny introducerade syftet: att eleverna skulle fundera över vilka roller människor har i en grupp, och i vad mån vi styr över hur andra betraktar oss. Resten av lektionen ägnades sedan åt gruppdiskussioner om just roller.

Följande lektion presenterades Pascalidous bok *Bortom mammas gata* och den delades ut. Lärarna Madelaine Andréasson och Jenny delade upp klassen i halvklass, och började med att prata om titel och omslag: vilka tankar väcker de? De läste prologen och pratade på samma sätt om vad den ger för information om vad som ska följa. Lärarna berättade därefter om metoden Reciprok undervisning, som år 8 valt att pröva. Första kapitlet modelläste lärarna, dvs visade hur de fyra strategierna kunde användas för att ta sig an det första kapitlet.

I det följande arbetet med boken har eleverna fått läsläxor, och i grupper om fyra fått använda de fyra strategierna för varje kapitel. Lärarna har gått runt och lyssnat på elevernas gruppdiskussioner. Vid några tillfällen har eleverna plockat ut citat som gjort intryck och presenterat citatet för klasskamraterna. De har även fått dramatisera delar av Pascalidous berättelse. Som slutarbete vecka 47 - 48 har eleverna fått välja mellan några olika uppgifter, bl a skriva en självbiografisk berättelse om en händelse i livet, eller ett porträtt av någon person eleven känner.

I samhällskunskapen följde läraren Joakim Lundman vecka 45 - 46 upp arbetet med *Bortom mammas gata* genom att knyta an till Pascalidous erfarenheter när han pratade om bl a hur inflytande i politiken och i organisationer fungerar.

Eleverna har överlag visat stort engagemang under läsningen av *Bortom mammas gata*, och parallellklassen får nu under vårterminen 2013 tillfälle att arbeta med samma bok.

Eleverna har beroende av ålder och planering tillägnat sig litteraturen genom högläsning, tyst läsning, enskild läsning, arbetat i mindre grupper, hela klasser, samtalat om den aktuella texten och alternativa texter som knyter an till det valda temat i grupp eller helklass.

Tema och inriktning skolorna arbetat efter

Åk 5, Uppbrott-Barn på flykt och i krig,

”Genom att läsa sakprosatexter och samtala om dessa, samt titta på filmer ska eleverna få förståelse för levnadsförhållanden i olika länder och tider. Lära eleverna hur man skriver en biografi, samt låta dem skriva en sådan.”

Åk 8, Identitet och livsval/brist på möjligheter att göra aktiva livsval

”Möjlighet att utveckla er förmåga att läsa och förstå facklitteratur och också er vilja att läsa den här typen av litteratur. Ni ska få möjlighet att utveckla ert språk, er identitet och er förståelse för omvärlden. Ni ska också få möjlighet att upptäcka hur ert sätt att kommunicera påverkar er omgivning.”

Åk 9, 1900-talets historia, mänskliga rättigheter

”Låta eleverna lära känna essän som genre, och böckerna kan kopplas till teman i årskurs 9, som mänskliga rättigheter och 1900-talets historia. Eventuellt kommer vi att koppla *Brev från nollpunkten* till konsthistorien, bl. a. hur världskrigen skildrats i konsten.”

Åk 9, 1900-talet och folkmorden,

”I det här arbetsområdet kommer du att få arbeta i ämnena SO, svenska och engelska för att få kunskaper om krigets orsaker, förlopp och konsekvenser på både kort och lång sikt. Genom

den facklitteratur vi läser lär vi inte bara fakta, utan vi kommer också att möta människor och deras öden under kriget i olika delar av världen och även här i Sverige både då och nu.”

I vissa klasser som åk 5 har eleverna haft mycket god tillgång till personal under de timmar man arbetat med projektet; klasslärare, språkpedagog och SB. I andra klasser åk 8 och åk 9 har facklitteraturprojektet legat på ordinarie timmar med svenska och SO. Ibland har SB medverkat och följt upp. I övrigt har lärarna inte varit på varandras timmar. Vid en skola samverkade dock de båda lärarna, svenska och SO, vid varandras timmar. Den planering skolorna har tagit fram och enats kring har rullat på enligt schema.

I projektet har vi noga understrukit hur viktigt det är börja där var eleven befinner sig.

I åk 5 där elevernas egen kunskap och erfarenhet ingick som ett moment (självpporträtt och intervju) var det uppenbart att eleverna stimulerades av att deras egna berättelser blev en del av skolarbetets kontext som också relaterades till andra nivåer i det facklitterära projektet. I en åk 9 som arbetade med reportage och intervjuer visade det sig att flera av eleverna genom sina släktingar hade tillgång till berättelser och erfarenheter av andra världskriget och specifika händelser.

Kopplingen mellan elevens/elevernas familjs historia och det aktuella skolarbetet färgade av sig positivt på den aktuella eleven och hennes/hans intresse för arbetet, men också för klassen och lärarna för vilka elevens familjs relation till historien var en nyhet och blev intressant och spännande.

Genom arbetssättet och inriktningen blev det tydligt i både åk 5 och åk 8 och 9 att studiet av historia och samhälle på samma gång rör individuell och enskild kunskap med tillhörande perspektiv och konkreta erfarenheter samtidigt som den mer omfattande kunskapsberättelsen som skolan ska förmedla kommuniceras med tillhörande fakta.

Generellt har klasserna haft regelbunden gemensam reflektion, gått igenom begrepp och struktur, övergripande innehåll med mera. Lärarna och SB har varit noga med att efterhöra att eleverna är med i uppgiften, att de förstår vad som ska göras och varför. I nästan alla klasser har en eller flera skrivuppgifter ingått.

Skolorna har lagt fokus på elevernas arbete med att förstå det skrivna, i vissa fall har man tagit ut delar ur den aktuella texten. Man har uppmärksammat elevens känsla inför det lästa, intryck från läsningen, begrepp, förståelsehorisonter, berättarteknik, sakprosans bildspråk, det sakligt beskrivna och lyft in eftertanke och reflektion. En skola har arbetat med lässtrategier enligt Reciprok undervisning och allteftersom eleverna tränat och tillämpat metoden har de också uppskattat den, känt sig säkra och lärt sig hantera verktyget. Arbetsmetoderna har varit olika beroende av årskurs och skola. Lärarna och SB har gemensamt kommit fram till det didaktiska genomförandet.

Elevernas eget skrivande har skett med uppenbar koppling till aktuellt tema, bok, stil och genre som essä, intervju, reportage, biografi och självbiografiska texter med mera. Några har även bloggat. I några åk 9 klasser har lärarna lagt stor vikt vid att eleverna ska skriva en text med koppling till andra världskriget samtidigt som de arbetar källkritiskt. Eleverna har utgått från fotografier, personers minnen, använt internet och arkivmaterial. En elev har intervjuat sin morfar som var barn när Jugoslavien ockuperades. Andra elever har med hjälp av källor följt ett antal personer under tyskarnas ockupation av Frankrike och intåget i Paris. Andra texter är biografiska. I dessa sakprosatexter framträder historien genom den enskilda människans faktiska berättelser. I elevernas sakprosatexter finns många intressanta detaljer, aspekter på mänskliga rättigheter, konkreta resonemang och exempel från nazismens vardag och politik och inte minst elevernas iakttagelser av hur kriget drabbar enskilda individer. Den faktiska historien är närvarande i texterna.

Alla skolor har satsat på både att läsa och skriva, men en skola har lagt ökad tyngd på själva läsningen och det didaktiska arbetet med texten, förståelsen av den och på gemensam reflektion. Läs i bilaga 2 några längre citat från utvärderingarna.

Att arbeta med facklitteratur i skolan

Det står i kursplanerna att eleverna ska tränas i att läsa både skön-och facklitteratur och lära om vad de olika genrerna representerar, kan innehålla och om metoder för att läsa, skriva och analysera.

Många vill tro att en fackbok är detsamma som en uppslagsbok, där man kan söka svar på fakta. Det är tyvärr inte ovanligt med uppfattningen att fackboken representerar en sorts facit kunskap. Idag hävdas, också av forskare, att faktaboken är utkonkurrerad av nätet, vilket visar på en missuppfattning av sakprosan och dess breda uppgift i skolan (*Läsarens marknad, marknadens läsare, sid. 47*). Vi talar om facklitterära genrer som essä, reportage, biografi, självporträtt, sakprosa, texter om specifika frågeställningar inom historia, kultur, samhälle, djur, natur och politik, konstater med flera. Sakprosan formspråk varierar och ibland kan författaren av olika skäl använda sig av flera berättartekniker utan att därför överge sakprosans kriterier. Tillvägagångssättet hindrar ju inte att texten ändå förblir facklitteratur. På motsvarande sätt gör även skönlitterära författare, blandar med sakprosans formspråk och fakta.

Uppfattningen om vad som är facklitteratur skiftar och olika förespråkare har olika utgångspunkter. Facklitteraturen i skolan och hur den didaktiskt kommer till användning behöver dryftas och tydliggöras ytterligare.

Fakta och fiktion

Att i skolan arbeta med fakta och fiktion ger eleverna en orientering om textens vittomfattande kultur, hur den formas, vilka genrer som finns och varför det är viktigt att känna till dessa och ha några redskap med sig från skoltiden att närma sig texterna, ställa frågor och reflektera.

Läsningen av sakprosa och fiktiva texter kan ge helt olika utfall hos eleven. Fiktionen är en sorts garanti för att man kan åka med i texten och ändå veta med sig att berättelsen är fiktion, enkelt uttryckt något som är påhittat och kan ha ett ursprung i både fantasi och förstås i verkliga livet. Som läsare är man jämförelsevis skyddad. Man kan hålla texten på distans eller låta sig involveras och samtidigt veta att fiktionen berättar i princip om att detta inte har hänt. Små barn kan som vi vet inte skilja på fakta och fiktion, men elever som går i grundskolan från åk 5 kan med viss handledning i de flesta fall göra den åtskillnaden. Elever i åk 8 och 9 ska kunna skilja fakta och fiktion åt.

Vid läsning av sakprosa är det verkligheten som har inträffat, det är verkligheten i form av historia eller samtid, person eller objekt som letar sig in i läsarens sinnen och känslor. Vid all läsning, oberoende av genre, är det viktigt att nyfikenhet och intresse lockas fram. Texterna är inte i form av facitkunskap med snabba svar på specifika frågor, utan mer av den långsamma texten, berättelsen, som rör de stora frågorna. Inför den typ av facklitterära texter som detta projekt och medverkande skolor har lyft fram, behöver läsaren förberedas för att ha en kvalitativ chans att förstå vad som utspelats och varför det som sakligt och obönhörligen återberättas har inträffat eller just nu inträffar. Till exempel ställer Peter Englund's *Brev från nollpunkten*, som en skola använde, krav på både läsare och lärare. Inte primärt för att texten är besvärlig, tvärtom den är saklig, den är tillgänglig, den är tydlig och har ett informativt bildspråk. Författaren har valt en berättarteknik där händelserna utspelar sig i texten allteftersom man läser. Genom textens gestaltning konfronteras läsaren med människans mörkaste och gruvligaste handlingar utförda mot andra människor. Här blir det viktigt att eleverna tillägnar sig kunskap om lässtrategier, begrepp och språk, lär sig att tillämpa metoder att ställa frågor till texten, utvecklar sin kunskap om facklitterära genrer och stilarter och tar med sig intryck och frågor till det reflekterande arbetet i klassen.

Reflektionen är en metod som bidrar till att eleven och hela klassen, och förstås läraren, får en viss ordning på intrycken från läsningen genom att lyssna till andra, liksom att övriga lyssnar när man själv berättar. Reflektionen är en nödvändig del i bearbetningen av att förstå

och bidrar i arbetet med att skapa kontext och samtidigt en sorts distans som i sin tur utgör villkor för bildande kunskap; delar av bildningstankens A och O. Att arbeta med en dialektisk kunskapssyn formuleras utmärkt av Bernt Gustafsson i *Bildning i vår tid* (s.265).

...lärande innebär en ständig rörelse mellan det subjektiva och det objektiva, det inre och det yttre, den personliga tolkningen och det färdiga resultatet. Kunskap och lärande tar då sin utgångspunkt i det erfarna, den egna identiteten och kontexten. Detta är bildningstankens A. Ett andra moment är 'distanseringen' från det bekanta, att gå utöver sig själv och sina tolkningsramar, sin egen horisont, vardag och livsvärld. Distanseringen är också ett generellt och nödvändigt villkor för bildande kunskap. Det är bildningstankens O.

Att med utgångspunkt i litteraturen (eller för den delen andra konstformer som musik, dans, film, teater) utveckla språket innebär bland annat att sätta ord på den egna upplevelsen och i rimlig omfattning med egna ord kunna återge delar av den aktuella bokens innehåll. Här vilar en stor uppgift, som kräver tid och framförhållning och tillgång till och vetskap om god litteratur och didaktik.

Tillgång till facklitteratur

I detta projekt har vi inte använt oss av litteratur som är särskilt skriven för unga personer som går i åk 5, 8 eller åk 9. Vi har valt litteratur som på olika sätt svarar mot det som kurs-och läroplaner anger. Vi har inte anpassat litteraturen efter åldrarna, utan efter styrdokumentet, uppgiften och ämnena. Det har varit en, som vi förstår, stimulerande utmaning också för lärarna och SB. Graden av involvering och förberedelse ökar positivt för lärarna och SB.

Vi har också tvingats notera att det har varit en utmaning för skolbiblioteket och för SB:s arbete att rekvirera den aktuella litteraturen. I denna fas av arbetet blev det uppenbart att sakprosans närvaro i undervisningen och i skolbiblioteket och skolbibliotekscentralerna lämnar övrigt att önska. Till exempel saknar den största skolbibliotekscentralen i Sverige ett cirkulationsbibliotek för facklitteratur. Samtidigt erbjuder man skolorna cirkulationsbibliotek med skönlitterära titlar med målet att svara upp mot skolornas litteraturbehov av klassuppsättningar av aktuella titlar. Men det var inte förrän projektet frågade Mediecentralen i Stockholm om hjälp med facklitterära boktitlar som den facklitterära genrens tillkortakommande blev uppenbar.

Mediecentralen var inte heller beredd, hade inte anslag för att centralt köpa in den facklitteratur som behövdes. Det blev upp till skolan, SB och projektledaren att på olika sätt få fram den litteratur som behövdes. Projektet hade ju inga pengar att köpa in litteratur till skolorna, vilket ställdes som en fråga av skolbibliotekscentralen. På en av de medverkande skolorna var det SB:s dubbla anställning som underlättade rekvireringen och på den tredje skolan var det personliga kontakter med folkbiblioteket som möjliggjorde rekvireringen av facklitteratur till klasserna. Folkbiblioteket har inge formell skyldighet att låna ut litteratur till skolbibliotek och klasser. Men genom personliga kontakter nödgades vi runda denna regel för att få fram tillräckligt antal böcker. Ändå räckte inte antalet böcker fullt ut.

En del av projektet med facklitteratur i skolan innebar ju att skolorna själva skulle klara av att införskaffa, köpa och låna ihop den litteratur som behövdes. Arbetet med facklitteratur skulle spegla de praktiska förutsättningar som fanns. Genom de erfarenheter som projektet gjort är det uppenbart att förutsättningarna för att rekvirera och låna facklitteratur också i klassuppsättning kan förbättras.

Några citat från utvärderingarna

Åk 5, Snösätterskolan, SB och språkpedagogen

Vad har varit bra?

- vårt samarbete
- eleverna har varit positiva
- eleverna har utvecklat sitt skrivande
- författarbesöket
- det har varit jättespännande att ta del av barnens berättelser om sig själva och om sina familjer
- vara flera vuxna i klassrummet, speciellt vid skrivandet

Vad har varit mindre bra?

- att vi inte hann riktigt klart med biografierna (vi gör klart i efterhand)
- vi borde involverat klasslärarna mer och varit tydligare från början vad vi förväntade oss av dem

Erfarenheter:

- roligt att jobba med projekt, flera vuxna
- bra att vi båda var pedagoger och vana att jobba med olika ålder, nivån blev bra
- att välja tema utifrån kursplanerna
- åk 5 är en bra årskurs för biografier

Åk 8 och 9, Ekdalaskolan, SB och lärare

Det är svårt att dra långtgående slutsatser om vilka resultat projektet gett. Det här sättet att arbeta med samtal och bearbetning av texter skulle troligen ha behövt introduceras tidigare för att göra det till ett naturligt arbetssätt för eleverna. Ändå har målet att ge eleverna prov på nya former av facktexter uppnåtts. Många av eleverna har vittnat om att de uppskattat arbetssättet, och i år 8 har de allra flesta varit mycket positiva till den bok de läst. Förhoppningen är att detta ska ge inspiration till andra att pröva projekt som låter eleverna ha glädje av att läsa och lära av goda facktexter.

Åk 9, två klasser, Södermalmsskolan, eleverna utvärderar

Klasserna fick lämna skriftliga svar om:

1. Vad tyckte du om att läsa ”Tysklands bleka barn”. På vilket sätt bidrog texten till förståelse/insikt/inspiration i ditt fortsatta arbete? Ett urval elevkommentarer:

”Jag har fått en annan uppfattning hur det var efter kriget.”

” Jag förstår mer hur det var för flyktingarna som kom till Sverige under andra världskriget.”

”Eftersom boken är baserad på verkliga händelser så blev jag väldigt inspirerad (i det fortsatta arbetet)”.

”Boken var intressant och väldigt givande. Den gav mig ett annat sätt att se på andra världskriget och ensamkommande flyktingbarn.”

”Jag tyckte det var kul och givande. Det gav mig en mer personlig insikt i händelserna. Dessutom tror jag att jag kommer fortsätta läsa fler fackböcker.”

”Det var bra att få ett individperspektiv vilket bidrog till min egen text.”

”Jag tyckte att boken var intressant. Perspektivet ur de tyska barnens ögon hade jag knappt tänkt på. Boken hjälpte mig med vilket språk jag skulle använda när jag skrev mitt eget fördjupningsreportage.”

”Jag tyckte det var intressant att läsa ur boken eftersom det gav mig inspiration när jag skrev om dagens ensamkommande flyktingbarn.”

”Bra. Förstod tyskarnas perspektiv bättre.”

”Det var kul att boken var baserad på intervjuer och att det man läste var sant.”

-

”Jag tyckte boken var ganska svår vilket gjorde att det var lite långtråkigt att läsa den på lektionerna”.

”Fackspråk kan bli lite sövande ibland.”

”Det var svårt att komma in ordentligt i boken eftersom vi inte kunde låna hem den.”

Sammanfattning

Gläfs projekt *Läsfrämjande och boksamtal med fokus på facklitteratur*, har genomförts i 11 klasser från åk 5-åk 9 på tre olika grundskolor; Rågsved, Stockholm söder och Mölnlycke. En viktig aspekt har varit att fokusera och stimulera till användning av facklitteratur i skolans arbete. Viktigt att lyfta fram facklitteraturens kvaliteter och genreområden.

Andra aspekter för projektet har varit att förstå vilka möjligheter och hinder som finns på vägen för att arbeta med facklitteratur/sakprosa i skolans ordinarie arbete.

Det har visat sig att läsningen av facklitteratur i form av essäer, reportage, biografier förmodligen inte är vanligt förekommande och att själva läsoplevelsen kan behöva förberedas i undervisningen. Bara det faktum att Sveriges största skolbibliotekscentral inte tillhandahåller facklitteratur till skolorna i form av cirkulationsbibliotek eller erbjuder fortbildning i hur man kan arbeta didaktiskt med facklitteratur berättar om facklitteraturens tillkortakommanden i skolan. Även lässtrategier och metoder för reflektion behöver introduceras tidigt och tillämpas i varje årskurs. Att läsa fakta, inte färdiga svar, kan stundtals vara svår läsoplevelse, också känslomässigt, på grund av det stoff texterna avhandlar och rör sig kring. Se mer under rubriken fakta och fiktion.

Möjligheterna kan definieras som

lärares och SB:s genuina intresse och vilja att:

- lyfta in facklitteratur i det ordinarie arbetet med eleverna
- med facklitteratur som utgångspunkt dra igång ett ämnessamarbete med fokus på att träna eleverna i att läsa och att skriva, samtala och att reflektera
- med facklitteraturens olika genreområden träna eleverna att ställa frågor till litteraturen och tillämpa intryck, resonemang och slutsatser från läsningen inom ett ämnesområde till ett annat ämnesområde
- med facklitteraturen skapa kunskaps sammanhang
- med facklitteraturen utveckla elevernas förmåga att läsa och att skriva
- med facklitteraturen som utgångspunkt förbereda samtal med inbjuden författare
- skolbibliotekarien som en självklar pedagogisk samarbetspartner i arbetet med elevernas måluppfyllelse och ämnens tillämpning.
- lärarens positiva inställning till pedagogiska satsningar och uttalade vilja att samarbeta över ämnesgränserna och med skolbiblioteket och skolbibliotekarien för bästa möjliga resultat.

I skolans styrdokument bl.a. kursplanerna står det att eleverna ska arbeta med bl.a. sakprosa. Angående samarbetet över ämnesgränserna står det i skolans läroplan under rektors ansvar att: ”undervisningen i olika ämnesområden samordnas så att eleverna får möjlighet att uppfatta större kunskapsområden som en helhet.” Det är ju också vad forskningen anger att skolan behöver ta itu med. (*Vad händer med läsningen? Skolverket 2007*). Att samarbeta över ämnesgränserna är en möjlighet.

Hinder för arbete med facklitteratur

De tre väl fungerande skolorna har genom sin fulla medverkan visat stort intresse för att arbeta med facklitteratur och därigenom bidragit till skolans arbete med att främja elevernas förmåga att läsa och att skriva inom de ramar projektet formulerat.

Skolorna och personalen har inte varit ett hinder, men kanske *ovanan* att arbeta med facklitterära texter i ett ämnesdidaktiskt samarbete. Det har krävt sina insatser från SB och lärare i SO och svenska.

Att bedriva samarbete inom skolans ram är vad forskare förordar för att utveckla klassrumsarbetet med att läsa och skriva och reflektera. Här har lärarutbildningarna ett ansvar att leva upp till. Också rektorerna har ett ansvar att skapa förutsättningar som i detta fall med avseende på samarbete mellan ämnen och lärare och skolbibliotek och skolbibliotekarier.

Ett annat viktigt hinder kan förmodligen vara själva uppfattningen om vad facklitteratur är? Det är inte ovanligt att facklitteratur uppfattas som en litteratur där svaret/svaren finns att söka mer precist. I den uppfattningen vilar också en tidsaspekt. Det ska gå snabbt att 'söka svaret' på en specifik fråga. Den sortens facklitteratur, där svaren utgör en del av faktainnehållet kanske dominerar i skolorna och på skolbiblioteken. Forskare menar att i denna aspekt har nätet tagit över användandet av facklitteraturen. (*Läsarens marknad, marknadens läsare, sid 47 ff*). Den långsammare texten, den problemorienterade texten som detta skolprojekt har arbetat med, där svaren inte dominerar, utan istället frågorna och de faktiskt beskrivna förhållandena. I dessa sakprosatexter återfinns inte svaren omedelbart, utan förutsätter reflektion och samtal och förutsätter, precis som med skönlitteratur, läsarens engagemang,

Projektet har haft svårigheter att rekvirera den efterfrågade facklitteraturen och nu talar vi om klassuppsättningar. På olika sätt har man övervunnit problemet genom att bryta mot reglerna. Projektledaren har fått bekräftat från andra skolbibliotekscentraler, skolor och bibliotekarier att facklitteratur t.ex. inte erbjuds skolorna i form av cirkulationsbibliotek. Man erbjuder inte heller fortbildning i att arbeta med facklitteratur i skolan. Ändå är fort-och kompetensbildning en viktig uppgift för skolbibliotekscentralerna. Klassuppsättningar saknas liksom anslag för att köpa in ny och uppdaterad facklitteratur.

Hur kan man läsa facklitteratur, vilka processer sätter det igång hos läsaren, har varit en annan intressant och positiv aspekt och ingång till skolans kunskapsuppdrag. I det arbetet har också skolan kanske i vissa fall saknat verktyg att ta sig an facklitterära texter beroende av årskurs.

Den facklitterära författaren och hennes/hans litterära produktion har bara delvis kunnat beröras i detta jämförelsevis lilla projekt. Den facklitterära författaren kan definitivt vara en kvalitativ resurs i skolans arbete.

Redan vid planeringen av ett facklitterärt samarbete mellan ämnen kan en eller flera aktuella författare kontaktas för att samtala om upplägg, val av litteratur och centrala problemformuleringar. Även frågor om stil och genrer är intressanta. Då kan det underlätta att skolan och de lokala biblioteken känner till vilka facklitterära författare som t.ex. är verksamma i regionen. Kanske skriver några av dem om ämnesområden som är intressanta för skolans arbete. På längre sikt kan det vara en uppgift för kommunen att bjuda in intresserade författare att delta i fortbildning som en förberedelse för samarbete och utveckling inom skolans ram och för att sprida kunskap och information om skolans uppdrag, mål och arbete.

En mer generell aspekt som förtydligats genom Gläfs facklitterära skolprojekt är uppfattningen om vad som är facklitteratur och att den har olika utgångspunkter. Att närmare diskutera facklitteratur och facklitterära texter i skolan är angeläget. Diskussionen bör också

gälla lärarutbildningar, bibliotekarieutbildningar, bibliotekspersonalens fortbildning och även rektors utbildning.

Facklitteraturen berör bl.a. historia och samtid, natur och kultur det vill säga sakfrågor och händelser som är en oundgänglig del av det demokratiska samtalet och av analys. Genom projektet har jag övertygats om att detta omfattande genreområde behöver dryftas och tydliggöras ytterligare med avseende på skolan och högre utbildningar. Facklitteraturen inom allmänlitteraturen behöver lyftas fram och diskuteras också i relation till genrer och genreöverskridanden som ju regelbundet sker inom litteraturområdet.

***

Bilagor:

Bilaga 1. Litteratur mm

Bilaga 2. Utdrag ur några utvärderingar

